

СЪС САМОСЪЗНАНИЕТО НА БЪЛГАРИН С ПЛАВА КРЪВ

Лучия Антонова-Василева
Институт за български език – БАН

Националното и езиковото самоопределяне и самоидентификация често се извеждат като основен и дори като единствен фактор при определянето на езиковата и националната принадлежност в нашето съвремие. На това основание се опират и повечето от публикациите, които отделят „македонска нация“ и „македонски език“. В тях в общи линии се стига до извода, че щом поданиците на Република Македония се самоопределят като „македонци“, то те са „македонци“ и никой няма право да възразява срещу тяхното „самоопределение“. Спорът за „македонски език“, който се появява на 02. 08. 1944 г. със създаването на Социалистическа федеративна република Югославия, е вече стар (Единството 1978; Кочев, Кронщайнер, Александров 1993; Меморандум 1997). Очевидно е, че за неговото окончателно решаване са нужни не толкова нови аргументи, колкото здрав разум и добра воля. Но след разпадането на Република Югославия в славянския свят се появили нови самостоятелни държави. И в резултат на това към въпроса за „самоопределянето“ се прибави и въпросът за определянето на „нови културни езици“. Тази тенденция се очерта ясно по време на *XV-я международен славистичен конгрес в Минск*, проведен през м. август, 2013 г. Широк отзвук на този конгрес получи идеята за изследването на „микроезиците“ (най-общо казано новообособени на базата на някаква книжовна практика или на опити за създаване на книжовна практика регионални езици в рамките на дадена държава) и дори за развитието на „микрофилологиите“ (Антонова-Василева 2013). Всичко това, според мен, може да се обобщи единствено като стремеж филологията да бъде поставена отново в служба на текущите политически процеси.

Цел на настоящата публикация е да даде пример за езиковата и народностна самоидентификация на един жител на гр. Призрен, Република Косово, като я съпостави с някои от идеите за езиковата и народностна принадлежност на населението от тази нова държава. Името на информатора няма да бъде посочено от съображения за сигурност. За съжаление, политическата действителност ежедневно ни доказва, че в тези нови републики е възможно да възникват сблъсъци от най-различно естество, поради което смятам, че предпазливостта по отношение на посочването на лични данни не е излишна. Макар че, както сочат някои изследвания, гораните невинаги декларират еднозначно своята национална самоидентификация (Тончева 2012), основните идеи относно народностното самоопределяне, споделени в разговора, не са изолиран случай, и в този смисъл назоваването на конкретния информатор е излишно.

Според разказа на моя събеседник, спонтанно споделен с мен, неговият род е преселен в Призренско от България. Тук предавам нашия разговор, като пропускам само споменатите имена и личната информация:

- *Е старѝ, ка̀зали са старѝ о̀дамна.*
- Е, добре де, ти що помниш, що са ти казували стари?
- *Що во Стàра За̀гора мѝе и у̀ще ѐдна порòдица сме бѝле плàва крѝф.*
- Що е ово плава крѝф?
- *Плàва крѝф – а̀ристокрàти смо.*
- *Така ли?*
- *У Бул̀гàрия сàмо во Стàра За̀гора има плàва крѝф. Нè_знам м̀ногу, àли в̀иди, знàйши кой п̀ише? Ал̀ексàндър И речек. Ш̀есна̀йсти в̀ек. Нàша порòдица – плàва крѝф. Али*

стари знайле, ми што не знайм. Двѣста годѣни – шѣс-сѣдам колѣна, какъ кажете виѣ, шѣс-сѣдам колѣна.

– Така кажем и ние.

– Ё, видиши! И сами, причали биле тува, види, ми смо имале ношин'а, бѣлгарска, старе. От Стара Загора дошло тук. ... Александар Иречек има книга, ѿ сум имал таѿа книга, сум ѿа дал н'акому, нише за наша породица. ... ѿа сум рекоф: От Истанбула до Речен само сме миѣ плава крѣф...

По-нататък от разговора става ясно, че както и горанския краевед Назиф Докле, моят събеседник свързва своите предшественици с богомилите. Той определя понятието *босняк* като название на етнографска група, свързана по произход с богомилството. Категоричен е, че мюсюлманството е ново явление в региона, а традиционното вероизповедание на общността е християнството. Тези негови твърдения, които се споделят от населението като цяло, оборват тезата за промяна на „обществения статут на мюсюлманите в тези земи“ (Косово), при което „косовските мюсюлмани са се отделили за нов бошнячки национален идентитет“ (Миндак-Завадска 2013). Подобни идеи са в коренно противоречие с възгледите на информатора:

– Боснечко, бѣлгарско – какъ ѿскаш... То ѿе близо – бугомѣле. Бѣлгари са бугомѣле. Бугарск'е бугомѣле, Мак'едония – бугомѣле, овде бугомѣле, и Босно бугомѣле, и Санджак, Црна гора свѣ са бѣлгаре, бугомѣле. Бѣлгарск'и збѣрваме. Аѿ сѿа малку српскѣе, бѣлгарск'и, се мѣша со српск'и. ѿчим шкѣлата на српск'и. А срби нѣ сме во Призрен, нѣ знайм српско. Ми сме бѣлгари самѣнци и бошин'аѿи самѣнци. Истѣрия така. (...) Ни смо биле до прѣ стѣ-двѣста година православни смо биле. (...) Сѣга са муслиманѣ, аѿи ми сме старѣсловѣни: срби – ѿѿжни словѣни, Кърпати – рѣмѣни, ми – старѣсловѣни. Ми бѣлгари – славянска култура.

От разговора става ясно, че моят събеседник е бил в България веднъж на екскурзия, когато е пътувал из провинцията и е гостувал на един много известен, според него, „дѣчк'и кнѣжарник“. По всяка вероятност част от идеите за произхода на неговия род и по специално позоваването на съчинението на Константин Иречек „История на бѣлгарите“ (*Dějiny národa Bulharského, 1876*) да са оформени именно във връзка с това гостуване. Но както споменах, те не са изолиран случай сред населението на Гора, както на територията на Косово, така и на територията на Албания, и това личи най-добре от трудовете на албанския филолог и краевед Назиф Докле (Докле 2009). Естествено тези разкази не могат да се приемат като напълно исторически достоверни, но те са типични примери за народностното самосъзнание в региона. В чисто езиково отношение аз съм открила една специфична езикова особеност – употреба на прилагателно *пристал//пристаф* със значение 'хубав, красив', което се среща в речта на Гораните в Косово и Албания и в бѣлгарски говори от района на Родопите и Тракия. Могат да се посочат следните примери от употребата на прилагателното в Кукъска Гора: *Дѣрия – ц'рвен кѣн', пристаф; Много е приставно кай нас; Вѣч (отделно) ѣфце, вѣч ѿагънца! Какви се пристале! Да ѿдет ги двѣме.* Шищавец, Кукъска Гора; *За мланеста (младоженка, булка) си пристала!; Што е пристапно Бѣрье!* (Бѣрье, Кукъска Гора) Естествено в диалектите е отбелязано и наречие, образувано от него: *Што пристапно пѿѣм.* (Бѣрье) Записан е и глагол *присталим*, който се употребява наред със заемката от албански език *збукѣрем* със значение 'разкрасявам': *Пѣсле ти збукѣрай, пристали ги.* (Бѣрье), както и съществително *пристафитина* 'хубост, красота': *Пристафитина гѣлема.* (Бѣрье). Освен отбелязаните от мен форми и производни на това прилагателно, Назиф Докле посочва и съществителното *присталка* 'красавица',

както и глагол от несв. вид *присталу́ем* и съответно отглаголно съществително *присталу́ене* наред с *пристале́не* (Докле 2007: 915).

Според Архива на Български диалектен речник при Института за български език на БАН, прилагателното *при́стал/при́стал'* се открива със сходни значения: 'хубав, спретнат, добър' (Първомайско); 'телесно здрав' (Пловдивско); 'кротък, хрисим' (Смолянско, Маданско, Момчилградско, Златоградско); 'човек с добър и благ характер' (Ивайловградско, Ксантийско). Най-близки до горанските са примерите от Странджанско: *Глèдам млòго при́стала сна̀ха си зèхте; сичко хи ф_рèт, ра̀ботна, добра̀, чи́ста*. Както в Гора, така и в Странджанско е отбелязано и съществителното *при́сталка* 'жена, която е хубавичка, гиздава, спретната'. Общността на лексемите *при́стал, при́сталка* в двата диаметрално противоположни по географски разположения диалекти на Гора и Странджа заслужава особено внимание, като се има предвид фактът, че странджанският говор показва редица особености, които се срещат и в западните български говори (Горов 1962: 13-164).

Що се отнася до близостта в носията, за която говори информаторът, според мен тя отвежда преди всичко до прилики с облеклото на българите мюсюлмани в Разложко, но за диалектологията и етнографията е добре известно, че западнорупският разложки регион споделя редица общи особености с ареала на Родопите и Тракия. В действителност в речта на гораните се откриват някои особености, които са характерни за източните български говори, в това число и остатъци от яков изговор на мястото на стб. ятова гласна. Такава особеност се среща и в този текст: *Йа̀ сум й̀мал та̀йа кнй̀га, сум й̀а да̀л н'а̀кому*. Както личи от разказа, макар че е образован, в училище информаторът е изучавал само сръбски език. Посещението му в България е еднократно и преди много години, така че в наличиета на подобни „якави“ варианти в речта му не може да се търси пряко влияние от книжовния български език. Наличието на следи от широкия застъпник на мястото на ятовата гласна е особеност известна в района на крайните югозападни говори, а се среща и в моравските и в северните македонски говори (Антонова-Василева 2014). Особено ясно в региона на Гора то личи след съгласните *л'* и *н'*, които не са засегнати от процесите на затвърдяване. Белег, свързващ още по-силно говорите в Косово с български са проявите на аналитизъм в именната система и особено липсата на инфитив в глаголната система. Тези особености се признават и в изследванията на сръските учени – срв. Првослав Радич „*Косовско-метохийская славянская периферия между языковыми архаизмами и инновациями*“ (XV МЗС 2013: 173-174).

Впечатление прави употребата на прилагателното *плав*, чието значение в текста е 'светъл, жълт, златист'. В съчетанието *плава кръв* то съответства на книжовното българско *синя кръв* – 'аристократична, благородническа кръв' (Ничева, Спасова-Михайлова, Чолакова 1975). От една страна трябва да се има предвид, че значението на прилагателното *плав* е твърде широко (Рачева 2003). В някои случаи то е отбелязано и със значение 'син', съответстващо на по-общия семантичен признак 'светъл'. От друга страна, може да се предположи, че в израза *плава кръв*, то се употребява заради семантичната връзка *плав* – *златист*, като характерният белег на аристократизма се свързва по-тясно със златистото и жълтото. Но като се има предвид, че Призрен е един наистина старинен град, което личи и от многобройните християнски черкви, запазени и до днес, макар и повечето като руини, столица на Петър III Константин Бодин, а по късно и владение на Константин Тих, ние не би трябвало да се учудваме на самочувствието за аристократизъм на неговите жители. Независимо от това как си обясняваме наличието на българско самосъзнание на населението от района на Призрен, Република Косово – като автохтонно за областта, като

следствие на движение от изток на запад, или обратното – от запад на изток, факт е, че това съзнание съществува. То е наследено от бащите и дедите, а не е привнесено след налагането на странични политически влияния. И ако националното самоопределяне се взема предвид като основно при определянето на езика и народността, то трябва да бъде зачитано, още повече, че в конкретния случай не противоречи на историческите факти, както и на данните на езиковедството и етнологията за специфичните лингвистични и етнографски черти на региона.

ЛИТЕРАТУРА

Антонова-Василева 2013: Антонова-Василева, Л. Актуални тенденции в славистиката – новите езици, микроезиците и микрофилологиите. – Български език, г. LX, Приложение, 274-282.

Антонова-Василева 2014: Специфични особености на фонетичната система на българските говори в Кукьска Гора, Р Албания. – Изследователски хоризонти на българската лингвистика, С., 182-189.

Горов 1962: Горов, Г. Странджанският говор. – Българска диалектология. Проучвания и материали, кн. I, С., 13-164.

Докле 2007: Dokle, N. Reçnik goranski (nashinski) – albanski, Sofia.

Докле 2009: Dokle, N. Bogomolizmi dhe etnogjeneza e torbeshëve të Gorës së Kukësit, Tiranë.

Единството 1978: Единството на българския език в миналото и днес. Отделен отпечатък от сп. Български език, год. XXVIII, кн. 1.

Кочев, Кронщайнер, Александров 1993: Кочев, Ив., О. Кронщайнер, Ив. Александров Съчиняването на т. нар. македонски книжовен език, МНИ, С.

Меморандум 1997: Меморандум на МНИ София във връзка с взаимоотношенията между Р България и Р Македония, МНИ, С.

Ничева, Спасова-Михайлова, Чолакова 1975: Ничева, К., С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова, Фразеологичен речник на българския език, Т. II, С.

Рачева 2003: Рачева, М. Семантични проблеми на българските цветоозначения от праславянски и индоевропейски произход в контекста на техните славянски съответствия. Славянска филология. Том 23. Доклади и статии за XIII международен конгрес на славистите. С., 49-62.

Тончева 2012: Тончева, В. Непознатата Гора. С.

XV МЗС 2013: XV міжнародны з'езд славістаў, Мінск, Беларусь, 20-27 жніўня 2013 г. Тэзісы дакладаў, Т. 1. Мовазнаўства, Т.2, Літэратуразнаўства. Культуралогія. Фалькларыстыка, Мінск.

Mindak-Zawadska 2013: Mindak-Zawadska, J. Jezičke posledice (re)konstruanja nacionalnih identiteta posle raspada Jugoslavije. – XV міжнародны з'езд славістаў, Мінск, Беларусь, 20-27 жніўня 2013 г. Тэзісы дакладаў, Т. 1, Мовазнаўства, Мінск, 112.

WITH CONSCIOUSNESS OF *BULGARIAN WITH BLUE BLOOD*

Luchia Antonova-Vasileva
Institute for Bulgarian Language- BAS

Abstract

The article discusses the conception of the importance of national self-determination as a criterion for belonging to a nationality. The typical case of spontaneous declarations of Bulgarian national identity is indicate in the Republic of Kosovo. The ancestral memory of aristocratic origin is expressed by specific local dialect.